

котрий разом з молитвою сприяє духовному зростанню, змужнінню духа. І найголовніше – хліб стає проявленням чуда. Молитви святого стають причиною появи їжі. І врешті, хліб є символом прийняття людиною животворного духу, а Боже слово, що його проповідує Феодосій, окреслюється як духовна страва.

Ці тлумачення образів одягу та їжі підпорядковані внутрішній формі твору, тому чернечому ідеалу, який проповідує і втілює Феодосій (за Студійським уставом) і знаходяться в межах біблійного тлумачення, тобто є традиційними. З іншого боку, їх розгортання (ампліфікація) і повторюваність (симетричність), їх емблематичність (властиво – знаковість) не є обов'язковими для агіографічного твору, зате є свідченням оберненої перспективи, нормативної для середньовічного мистецтва, що створює можливість множинності точок зору.

Таким чином, свята особа, освячуючи місце і час, вміщує в собі святе діяння. Світло святості падає на сподвижників святої людини, які присвятили себе як і він служити Богові і його учням, які наслідують подвиг свого учителя. Таким чином створюється особливе середовище (або матерія) святості і до неї причетні і простір, і час, і люди. Аналіз поняття дозволяє нам відмітити головні напрямки трансформації цієї ідеї. Сутність змін полягає у троякій персоналізації фокуса святості – з природи на людину, матеріально-фізичного на ідеально-духовне, з конкретно-наочного на абстрактне і небачене.

Список використаних джерел

1. Ключевский В. О. Древнерусские жития святых как исторический источник / В. О. Ключевский. – М.: Наука, 1988. – 509 с.
2. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. А. Успенский. – М.: Искусство, 1970. – 225 с.
3. Патерик Києво-Печерський. – К.: КМАcademia, 1998. – 346 с.
4. Топоров В. Н. Святость и святыя в русской духовной культуре / В. Н. Топоров. – М.: Гнозис, 1995. – Т.1 – Первый век христианства на Руси. – 875 с.
5. Аверинцев С. С. Символика раннего Средневековья. К постановке вопроса / С. С. Аверинцев // Семиотика и художественное творчество. – М.: Наука, 1977. – С. 308–337.

References

1. Kluchevskiy V. O. Drevnerusskiye zhitiya sviatykh kak istoricheskii istochnik / V. O. Kluchevskiy. – M.: Nauka, 1988. – 509 s.
2. Uspenskiy B. A. Poetica kompozitsii. Structura khudozhestvennogo teksta i tipologia kompozitsionnoi formy / B. A. Uspenskiy. – M.: Iskusstvo, 1970. – 225 s.
3. Peteryk Kyuevo-Pecherskiy. – K.: KM Academia, 1988. – 346 s.
4. Toporov V. N. Sviatost s sviatyey v russkoi dukhovnoi culture / V. N. Toporov. – M.: Gnozis, 1995. – T.1. – Pervyi vek khristianskva na Rusi. – 875 s.
5. Averintsev S. S. Simvolika rannego Sredniyevkovia. K postanovke voprosa / S. S. Averintsev // Semiotika i khudozhestvennoye tvorchestvo. – M.: Nauka, 1977. – S. 308–337.

Kovalchuk N. D., Doctor of sciences in philosophy, Professor of the department of philosophy, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kiev), natalia.kovalczuk@gmail.com

St. Feodosiy Pecherskiy sanctity phenomenon in the hagiological context

In this article St. Feodosiy Pecherskiy spiritual way, his role in Kyiv-Pechersklavra constitution and his role in this spiritual center in the context of sanctity are analyzed. A research of St. Feodosiy Pecherskiy sanctity phenomenon is done through the analysis of spiritual time and spiritual dimension, which brought him closer to sanctity, and the analysis of symbols of cloth and food in this spiritual

process. As it's mentioned in Kyiv-Pechersk Patericon, spiritual dimension of holy person is linked with his deals intramural Kyiv-Pechersklavra. St. Feodosiy Pecherskiy spiritual life is measured not only by the historical time (from birth to death), but also by the spiritual time, where the main unit is an event. Cloth and food, necessary things for life, may be seen as symbols. They're stated as iconic sings, as symbols or even as ritual designation of the lifestyle, which follows biblical wisdom.

Keywords: spiritual time, spiritual dimension, Kyiv-Pechersk Patericon, sanctity, holy person, symbol.

Ковальчук Н. Д., доктор філософських наук, професор кафедри філософії, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ), natalia.kovalczuk@gmail.com

Феномен святості преп. Феодосія Печерського в контексті життя святих

Рассматривается духовный путь Феодосия Печерского, одного из основателей Киево-Печерской Лавры, и его особая роль в этом духовном центре в контексте святости. Исследование феномена святости Феодосия Печерского проводится через анализ духовного пространства и духовного времени в процессе его приближения к состоянию святости, а также роль символов одежды и еды в этом духовном процессе. Как подчеркивается в Киево-Печерском Патерике, духовное пространство святого связано с его деяниями в стенах Киево-Печерской лавры. Духовная жизнь Феодосия Печерского измеряется не только его историческим временем (от рождения до смерти), но и духовным временем, где основной единицей выступает событие. Одежда и еда как необходимые жизни Феодосия Печерского вещи можно рассматривать как символы. Они выступают как иконические знаки, как символы или даже ритуальные маркеры того способа жизни, который идет за библиейной мудростью.

Ключевые слова: духовное время, духовное пространство, Киево-Печерский Патерик, святость, святая, символ.

* * *

УДК 2(141.5) : 316

Буряк Н. Б.

аспірантка кафедри релігієзнавства філософського факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, асистент кафедри соціальної філософії і філософії освіти, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Spline_www@bigmir.net

СОЦІАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕРИХА ФРОММА

Системно подано соціальне підґрунтя релігієзнавчої концепції Е. Фромма і розкривається гуманістичний потенціал в єдності екзистенційних та персоналістичних характеристик. Питання, в різній мірі пов'язані з проблемами концепції релігієзнавства, культури та соціуму, розглядали багато авторів. Досліджено соціальні чинники, які вплинули на релігієзнавчу концепцію Е. Фромма. Автором розкриваються складові релігієзнавчої концепції, яка ґрунтується, насамперед, на гуманістичних ідеалах, цілях пізнання людської особистості, як в філософських, так і в психологічних вимірах, обґрунтовує існування невід'ємних людських потреб, від реалізації яких залежить розвиток особистості та підкреслює значення релігії у констатуванні людської буттєвості.

Ключові слова: релігія, соціум, відчуження, любов, гуманізм.

У даній статті системно подано соціальне підґрунтя релігієзнавчої концепції Е. Фромма і розкривається гуманістичний потенціал в єдності екзистенційних та персоналістичних характеристик. Питання, в різній мірі пов'язані з проблемами концепції релігієзнавства, культури та соціуму, розглядали багато авторів. Корисні відомості про передумови і розвиток релігієзнавчої концепції, можна віднайти у роботах таких авторів: Н. Автономової, А. Пружиніної, С. Токарева, Ск. Даулінга, В. Лейбіна, Р. Перрона, Г. Уеллса. Дослідженням філософських ідей Е. Фромма займалися І. Єгорова, Е. Суздалева, Е. Мелетинський, В. Нікольський. Однак робіт, в яких би цілісно розкрилася релігієзнавчу концепція Е. Фромма, практично немає. Відтак метою статті є з'ясування релігієзнавчої концепції.

Гуманістичний психоаналіз більше орієнтований на соціум в цілому, ніж на окрему особистість. Тому і саме тому гуманістичний психоаналіз Е. Фромма може бути і повинен використовуватись в умовах досліджень сьогодення бо культурно-історичні норми змінюються з кожним поколінням і дуже сильно впливають на створення нових “соціальних фільтрів”, створюючи все нові і нові імпульси невідповідності нормам суспільства, що постійно змінюється. Тому дослідження соціального підґрунтя у концепції Е. Фромма визначає ступінь усвідомлення справжніх мотивів людської поведінки і викликає постійний інтерес до вивчення.

Концепція релігії є значущою частиною соціальної теорії в гуманістичній парадигмі Е. Фромма і органічно пов'язана з соціально-філософськими і соціально-психологічними уявленнями мислителя, що виступають як теоретико-методологічні основи досліджень. Іншими словами, теорія, методологія і конкретні практичні дослідження підпорядковані єдиній меті, а саме гуманізації суспільства. Концепція релігії Е. Фромма служить, насамперед, створенню гуманістичних ідеалів, цілям пізнання людської особистості, як з філософських, так і з психологічних позицій, обґрунтовує існування невід'ємних людських потреб, від задоволення яких залежить розвиток особистості [8, с. 150].

Вся соціальна філософія вченого спрямована на з'ясування факторів, що визначають якість існування індивіда. Як гуманіст Е. Фромм стверджував, що можлива побудова такого суспільства, в якому потреби людини не входили б у суперечність з потребами соціуму. Підставою ж для цього, як він вважав, можуть бути радикальні соціальні, політичні та економічні зміни.

Розширюючи психоаналітичну теорію, Е. Фромм визнавав провідну роль соціальних факторів у процесі формування особистості. Аналізуючи умови існування людини в історичній перспективі, філософ робив висновок про фундаментальні проблеми людської цивілізації сьогодення, що полягають у почуттях самотності, безсилля, відчуженості і тривоги. Свобода і автономія, культивувалися з часів епохи Просвітництва і привели, на думку Е. Фромма, до втрати відчуття безпеки, що вимагає своєї компенсації. Здобута свобода, таким чином, перетворилася на відновлення зв'язків із суспільством на основі підпорядкування і конформізму. Базовим конфліктом сучасності виявляється дихотомія вибору між свободою і безпекою [1, с. 58].

Розглянувши погляди Е. Фромма, що лежать в основі його гуманістичної парадигми, можна зробити висновок про те, що його соціальна філософія базується на теорії особистості, яка включає концепції втечі від свободи, екзистенціальних потреб, релігії, типів характерів і нарцисизму. Особливе значення в соціальній філософії Е. Фромма мають категорії любові, відчуження, соціального характеру. Специфікою ж гуманістичної парадигми можна вважати міждисциплінарний підхід, який поєднує соціальну філософію і психологію. Виходячи з цього, методологію досліджень Е. Фромма визначають соціальна філософія, загальна психологія, соціальна психологія і психоаналіз.

Релігія з раннього віку відігравала велику роль у житті Е. Фромма. Традиційна релігійність родини визначила шлях духовних шукань майбутнього філософа. Незважаючи на розрив з іудаїзмом і переорієнтацію на наукову діяльність, інтерес Е. Фромма до релігії ніколи не згасав. Вчення про релігію стало важливою частиною соціальної філософії мислителя. Не можливо не визнати, що, незважаючи на відмову від конфесійної приналежності, філософія Фромма часто опиняється під безпосереднім впливом конкретних релігійних систем, зокрема, іудаїзму і буддизму [2, с. 187].

Значний вплив на формування Е. Фромма як філософа чинився К. Марксом. Як і кожний самостійний мислитель, Е. Фромм використовує його спадщину вибірково, відповідно до особистих світоглядних уподобань. Те, що засвоєно Е. Фроммом з К. Маркса вкладається в рамки гуманістичної філософії. Тим не менш, при своїй широті ця тема не відображає всієї повноти спадщини К. Маркса. Відносно релігії Е. Фромм демонструє неординарні трактування вчення К. Маркса. Пов'язуючи відчуження з поклонінням кумирам, філософ наполягає на тому, що К. Маркс виступав не проти релігії як такої, а проти ідолопоклонництва, що процвітає в тих чи інших релігійних традиціях.

Визначальною ж фігурою для формування філософії Е. Фромма є засновник психоаналізу З. Фройд. Психоаналіз Е. Фромма або “гуманістичний психоаналіз”, як він сам називав власний напрямок, є оригінальною системою з яскраво вираженою соціальною спрямованістю. Ця особливість призводить філософа до аналізу соціальної обумовленості психічного життя, зокрема, до виявлення ролі соціальних і психічних факторів у феномені релігії. Таким чином, спадщина Е. Фромма являє собою єдність соціальної філософії та психоаналітичної теорії [7].

Релігія, за Е. Фроммом, є тим феноменом в якому осмислюються екзистенційні проблеми. “Релігія – формалізована і розроблена відповідь на питання про людське існування”. Будь-яку людину можливо зрозуміти тільки в тому випадку, якщо досягнеш її індивідуальну релігію, її відповіді на екзистенційні питання які розкривають сенс буття [6, с. 137].

Людині внутрішньо притаманна потреба в світоглядному орієнтирі, тобто немає такої людини, яка б не мала релігійного припису. Е. Фромм подає наступне визначення релігії: “Під релігією я розумію будь-яку систему мислення і дій, яка дозволяє індивіду вести осмислене існування, і дає об'єкт для відданого служіння”. Але людина може поклонитися не лише тваринам, ідолам, богам але й нації, класу, партії, грошам. Таким чином Е. Фромм вважає, що поняття релігії містить не лише традиційні релігійні вірування, але й філософські системи, соціально-політичні доктрини [10, с. 153].

В даному випадку Е. Фромм ототожнює феномен релігії із світоглядом. Навряд чи можна погодитись із його тлумаченням релігії хочу раціональне зерно все ж таки наявне. В основі конкретних релігійних систем знаходиться несвідома мотивація, яка формується на основі складної взаємодії соціальної, економічної і політичної організації суспільства, культурного

контексту і психічних процесів особистості. Релігія є тією сферою, в якій може культивуватися або пригнічуватися свобода, любов, самовдосконалення. Філософ критикує релігію за те, що вона, перетворюючись на бюрократичну організацію, сприяє відчуженню, посиленню почуттів самотності і безсилля. Але в цілому в релігії, на думку Е. Фромма, міститься вагомий гуманістичний потенціал. Сильною стороною соціальної філософії Е. Фромма слід визнати аналіз впливу соціуму на формування особистості. Зокрема, суспільство обмежує індивіда за допомогою “соціальних фільтрів” та не дозволяє проявитися імпульсам і невідповідним нормам суспільства. Тому формування релігійної свідомості так само залежить від впливу суспільства, що визначає ступінь усвідомлення справжніх мотивів людської поведінки. Релігія цікавить філософа, насамперед, для цілей розкриття гуманістичного аспекту життя людини і суспільства. Релігія представляється Е. Фроммом невід’ємною частиною світу особистості. Тому саме релігія виявляється в центрі його уваги при аналізі соціально-філософської проблематики. Особливе значення в концепції релігії Е. Фромма мають типологія релігії, категорії соціального характеру, релігійної любові і громадського нарцисизму, які виводять дослідження на соціально-філософський рівень [4, с. 244].

Зазвичай, зміни в психології людей обумовлені соціальними детермінантами. Психічна реальність може розглядатися тільки в єдності з соціальними умовами існування. Важливим елементом в аналізі релігійного вчення виступає несвідоме, а модифікації християнської теології обумовлені саме змінами в несвідомій сфері. Тяжке соціально-економічне становище пригноблених мас призвело до класової ворожнечі, революційним настроям і появі месіанських фантазій. Е. Фромм зазначає, що постать Бога-Отця отримала в такій ситуації психологічно виправданий “позитивно-негативний” характер. Теологічна концепція Ісуса Христа еволюціонувала від твердження, що Ісус не був Богом від народження до визнання Ісуса Богом. В цьому твердженні Е. Фромма з одного боку відображається ідея про те, що психологічні чинники сприяли виникненню християнства, а з іншого те що, соціально-економічні зміни, що призвели також до появи концепції потойбічного спокутування, що відіграла психотерапевтичну функцію. Ідентифікація з розп’ятим Богом уможливила більш гостре переживання мучеництва Ісуса Христа.

Важливою особливістю дослідження Е. Фромма раннього християнства стала його соціально-психологічна складова. Своім дослідженням Е. Фромм розкриває глибокі пласти релігійної психології, з достатньою ясністю показує взаємозв’язок соціального та індивідуально-психологічного. Підхід Е. Фромма, інтегруючий соціальну філософію і психоаналіз, виявився здатним пролити світло на тонкощі розвитку християнської догматики [3].

Аналізуючи протестантизм Е. Фромм вважає, що середньовічна система відносин, призвела до того, що індивід залишився на самоті і в ізоляції. Нова свобода принесла йому відчуття безсилля. Протестантизм висловив почуття нікчемності і зруйнував традиційну іудео-християнську віру в Бога як джерела любові і

ласки. “Нові почуття безсилля і нікчемності здавалися природними, складалося враження, ніби ці почуття походять з низинних якостей людини, ніби він повинен відчувати ці почуття”.

Нові релігійні доктрини не тільки з’явилися вираженням почуттів пересічних представників суспільства, а й розвинули, підсилили ці почуття, привівши їх у систему. Новий характер, сформований протестантизмом, з’явився основою розвитку капіталізму, оскільки в ньому людина сама прагне до праці і готова перетворити своє життя в знаряддя для досягнення економічного зростання.

Важливе місце в спадщині Е. Фромма займають праці, присвячені проблемам відчуження та ілюзій в релігії, які розкриваються філософом на прикладах іудаїзму і буддизму. Е. Фромм показує, що в їх основі лежить базова установка на звільнення від ілюзій існування і відчуженості. У релігійному світогляді дзен-буддизму Е. Фромм бачить, насамперед, гуманістичний заклик до відмови від ілюзій людської свідомості, влади авторитету, відчуженості. Дзен-буддизм для вченого – раціональна релігійна система, яка вказує шлях реалізації істинних людських потенціалів.

Дослідженням концепції старозавітних пророків Е. Фромм ілюструє важливе положення своєї концепції – релігії мають у своїй основі загальнолюдську реальність. Іншими словами, релігії базуються на етиці та раціональному світосприйнятті, оскільки несуть у собі усвідомлення справжніх людських потреб і пропонують шлях їх задоволення. *Religio* розуміється Е. Фроммом як почуття пов’язаності з миром, не відчуження світосприйняття на основі любові і творчої праці.

Тема кризи сучасного суспільства відстежується упродовж усієї творчості Е. Фромма. У своїх працях філософ розкриває витoki і сутність кризи, показує шляхи її подолання. В основі кризи, як вважає Е. Фромм, лежить установка всього західного суспільства на “максимальне виробництво матеріальних благ та їх розподіл”. Особистість в такому суспільстві набуває характеру пасивної частки, хоча й цілком задоволена своїм існуванням. Ми, вказує Е. Фромм, стоїмо перед небезпекою втрати контролю над суспільною системою, нами самими збудованої. Придбане за допомогою прогресу технологій панування над природою призвело до відволікання від споконвічно людських переживань.

Віра в Бога для Е. Фромма другорядна перед питанням про ідолопоклонництво, оскільки останнє розглядається в широкому сенсі, як поклоніння лідерам, державним інститутам, народу, виробництву, закону, виготовленими самою людиною предметами. Можна сказати, що проблема ідолопоклонництва для Е. Фромма тотожна проблемі відчуження. Поклоніння ідолу відчужує від людини частину його сил, можливостей, умінь, оскільки в цьому випадку людина переносить свої чесноти на предмет поклоніння [9].

Психологічна реальність така, що в понятті Бога немає ніякої необхідності, оскільки основа для любові, ніжності, співчуття, зацікавленості, відповідальності закладена в нас самих. Поняття Бога в такому випадку не більше ніж поетичний символ.

Потребу в системі орієнтації Е. Фромм визначає як базову в людській особистості. При цьому людство виробило універсальну відповідь на цю потребу – підпорядкування сильному лідеру, авторитету. У відмові від конформізму, в культивуванні здібностей особистості, подоланні відчуження Е. Фромм бачить можливість гуманістичного розвитку суспільства.

Загалом, практичні дослідження релігійних феноменів використовуються Е. Фроммом для соціально-філософського аналізу проблем сучасної цивілізації, обґрунтування можливостей побудови істинно гуманістичного суспільства. Релігія цікавить вченого лише в тій мірі, в якій вона може послужити джерелом розвитку гуманізму, утвердженню цінності особистості, подоланню обмеженості людського існування.

Творчість Е. Фромма цікава тим, що філософ показав відчужені форми поклоніння, незалежні від свого предмета, будь то ідол, Бог в ролі ідола або світський інститут.

За рамки цього дослідження були винесені такі теми як символізм релігійних образів у снах, міфах і казках; проблеми походження релігії та її ранньої матриархальної стадії; психологічна проблема провини в її релігійній формі, які адресуються наступним поколінням дослідників творчості Е. Фромма.

Е. Фромм вірив у Людину, в її гуманістичний потенціал і робив усе, щоб її можливості реалізувалися. Цим і обумовлений інтерес Е. Фромма до релігії, оскільки в ній він бачив могутню силу здатну відродити істинно людське в кожній особистості. Однак релігія для Е. Фромма не є виключно позитивним феноменом. У своїх роботах він ясно показав, як усередині різних релігійних систем розвиваються і негативні тенденції, що руйнує людську природу.

Підсумовуючи виконану роботу, можливо саме вивчення соціально-філософської спадщини Е. Фромма сприятиме розвитку гуманізму, дозволить по-новому поглянути на проблеми сучасної цивілізації, оскільки спадщина цього вченого несе в собі ідеї гуманізму суспільства.

Список використаних джерел

1. Автономова Н. С. К спорам о научности психоанализа // Н.С. Автономова // Вопросы философии. – 1991. – №4. – С. 58-75.
2. Вальшева Ж. В. Психоаналитический подход к изучению культуры / Ж.В. Вальшева // Проблемы изучения языка, речи и культуры. – М., 2004. – С. 180-189.
3. Гарбузов А.С. Социально-биологические проблемы человека в философии Эриха Фромма / А.С. Гарбузов // Проблема прогресса в свете социальных и природных процессов. — М., 1990. — С. 80-85.
4. Добренков В.И. Социологическая концепция Эриха Фромма / В.И. Добренков. — М., 1969. — С. 244.
5. Жовтун Д.Т. Философско-антропологическая дихотомия в трактовке “Природы человека” Э. Фромма / Жовтун Д.Т. // Философская антропология и гуманизм Эриха Фромма. – М., 1995. – 46 с.
6. Егорова И.В. Философская антропология Эриха Фромма: дис. на соискание ученой степени д-ра. филос. наук: спец.: 09.00.13 – философия и история религии // И.В.Егорова. – М., 2004. – 303 с.
7. Предко О.И. Религия как объект психоанализа З.Фрейда [Текст] / О.И.Предко // Психология религии : учебник / О.И.Предко. – К. : Академвидав, 2008. – 135-148 с.
8. Руткевич А.М. От Фрейда к Хайдеггеру: Крит, очерк экзистенц. психоанализа // А.М. Руткевич. – М. : Политиздат, 1985. – 173 с.

9. Суздалева Е.А. Философия Эриха Фромма: социокультурный анализ: дис. канд. филос. наук / Е.А.Суздалева. – Ростов-н/Д., 2004. – 183 с.

10. Томпсон М. Философия религии // М.Томпсон; Пер. с англ. Ю.Бушуевой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 19 с.

11. Фромм Э. Гуманистический психоанализ / Сост. и общая редакция В.М. Лейбина. – СПб.: 2002. – 544 с.

References

1. Avtonomova N. S. K sporam o nauchnosti psykhoanaliza // N.S.Avtonomova // Voprosy filosofyy. – 1991. – #4. – S. 58-75.
2. Valysheva Zh. V. Psykhoanalytychesky podkhod k izuchenyu kul'tury / Zh.V.Valysheva // Problemy izucheniya yazyka, rechy u kul'tury. – M., 2004. – S. 180-189.
3. Harbuzov A.C. Sotsyal'no-byolohycheskye problemy cheloveka v filosofyy Erykha Fromma / A.S.Harbuzov // Problema prohrssa v svete sotsyal'nykh i pryrodnykh protsessov. — M., 1990. — S. 80-85.
4. Dobren'kov V.I. Sotsiologicheskaya kontseptsyya Erikha Fromma / V.Y.Dobren'kov. — M., 1969. — S. 244.
5. Zhovtun D.T. Filocofsko-antropologicheskaya dikhotomiya v traktovke “Pryrody cheloveka” E.Fromma / Zhovtun D.T. // Filosofskaya antropologiya i gumanizm Erikha Fromma. – M., 1995. – 46 s.
6. Ehorova Y.V. Fylosofskaya antropohyya Erikha Fromma: dys. na soyskane uchenoy stepeny d-ra. fylos. nauk: spets.: 09.00.13 – filosofoiya i istoriya religiji // Y.V.Ehorova. – M., 2004. – 303 s.
7. Predko O.I. Relihiya yak ob'yekt psykhoanalizu Z.Froyda [Tekst] / O.I.Predko // Psykholohiya relihiyi : pidruchnyk / O.I.Predko. – K. : Akademydav, 2008. – 135-148 s.
8. Rutkevych A.M. Ot Freyda k Khaydehheru: Krit, ocherk ekzistents. psikhoanaliza // A.M.Rutkevych. – M.: Polytyzdat, 1985. – 173 s.
9. Suzdaleva E.A. Fylosofyya Erykha Fromma: sotsyokul'turnyy analiz: dys. kand. fylos. nauk / E.A.Suzdaleva. – Rostov-n/D., 2004. – 183 s.
10. Tompson M. Fylosofyya relyhyy // M.Tompson; Per. s anhl. Yu.Bushuevoy. – M.: FAYR-PRESS, 2001. – 19 s.
11. Fromm E. Humanycticheskiy psikhoanaliz / Sost. y obshchaya redaktsyya V.M. Leybyna. – SPb.: 2002. – 544 s.

Buriak N. B., graduate student religious studies department of philosophical faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, assistant lecturer, social philosophy and philosophy of education department of National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), Spline_www@bigmir.net

Social base religious concept Erich Fromm

Researched the social basis religion concept E. Fromm. The author revealed religion concept which serves primarily the creation of humanistic ideals, goals knowledge of the human person, both philosophical and psychological position justifies the existence of inalienable human needs, which depends on the satisfaction of personal development. The development of each individual is quite dependent on the spiritual development of society as a whole, and therefore the study of religious studies has always been and will be one of the most pressing issues of our time.

Keywords: religion, society, alienation, love, humanity.

Буряк Н. Б., аспирантка кафедри релігієзнавства філософського факультета Київського національного університету ім. Т. Шевченка, асистент кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Spline_www@bigmir.net

Социальный фундамент религиозной концепции Эриха Фромма.

Исследовано социальный фундамент религиозной концепции Э. Фромма. Автором раскрывается понятие религиозной концепции которая служит прежде всего для создания гуманистических идеалов, а также целей познания человеческой личности как с философских так и с психологических позиций, обосновывает неотъемлемые человеческие потребности от удовлетворения которых зависит полноценное развитие личности и подчеркивает значение религии в человеческой сущности будучи в ней основоположной.

Ключевые слова: религия, социум, отчуждение, любовь, гуманизм.

* * *